

Александар РАСТОВИЋ
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за историју
Ниш

РЕФОРМСКИ ПАКЕТ ЕДВАРДА ГРЕЈА ЗА МАКЕДОНИЈУ 1908. ГОДИНЕ*

Анстракт: Предлог Едварда Греја о реформама у Македонији од 25. фебруара 1908. наишао је на негативан одјек у великим европским метрополама, а посебно у Бечу и Петрограду, који су овај потез сматрали као мешање Велике Британије у балканске послове као сферу интереса Аустрије и Русије. Међутим, руска дипломатија крајем марта излази са својим планом реформи који у суштини представља првобитни план Едварда Греја измењен у једној тачки: није било предвиђено смањење континента туских снага које је требало да замене међународне јединице. Схватајући да план у првобитној верзији неће проћи Греј излази са ревидираним предлогом из кога је изостављен спорни део о смањењу турских јединица у Македонији. Енглески план и руски пројект чинили су у Петрограду основу разговора Извољског и Николсона који су припремили платформу за сусрет руског цара и енглеског краља у Ревалу јуна 1908. Тада је усвојен заједнички предлог за Македонију у коме се истицала потреба да та област добије аутономну управу.

Кључне речи: реформе, Македонија, Велика Британија, Аустрија, Русија, Едвард Греј

Иницијатива Едварда Греја¹, британског министра иностраних послова о реформи у Македонији од 25. фебруара 1908. године изазвала је велику пажњу енглеске и светске јавности, али и српске, која је такође

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Између европских узора и стереотипа: Српска национална интеграција 1804-1918*. (Ев. бр. 147036).

¹ Едвард Греј (*Edward Sir Grey, 3rd Baronet*). Рођен је 1862. у Лондону. Образовање је стекао на *Winchester* и *Balliol College*, Универзитета Оксфорд. Био је либерални посланик у Доњем дому британског парламента од 1885. до 1916. У периоду од 1923 до 1924.

имала своје специфичне интересе у тој области. О великом интересовању за пројекат шефа Форин офиса говори и детаљан извештај који је др Михаило Милићевић, српски посланик у Лондону директно сачинио за Николу Пашића. Из његове иницијативе презентовани су најважнији моменти, као на пример став да проблем Македоније није у њеном ослобођењу већ како да се тамо заведе мир и обезбеди једна боља владавина. За српску владу је посебно била значајна теза Греја, коју су иначе британска влада и његови претходници непрестано заступали, да је неопходно да се изврши притисак на бугарску и српску владу да учине све како би се спречило формирање комитских чета изван Македоније. По њему је то било тешко извршиво јер обе државе дају уверавања да чине све да спрече њихово образовање и прелажење преко граница, као и да свака од њих веома уверљиво указује на то да су многа недела њихових земљака освета за раније учињена насиља. За српску владу је било симптоматично и упозорење Греја да балканске државе, ако желе да сачувају симпатије Енглеске, треба да употребе све силе да предупреду образовање тих чета.² Реформски пакет Едварда Греја за Македонију, који је изнео пред посланицима британског парламента састојао се из четири дела. Први је предвиђао да се на територији Македоније повећа број припадника жандармеријских јединица, при чему би њихов официрски кадар чинили представници из европских земаља који су до тада били само инструктори. Цивилни агенти и финансијски саветници били би подређени врховном гувернеру као чланови владе. Други део је подразумевао смањење броја турских војника. Трећи део плана односио се на гарантовање интегритета Македоније. Четврти део је предвиђао да Македонија добије аутономни статус сличан ономе који је имала Источна Румелија 1878. године. Због тога што га ниједна велика сила није

је био шеф посланичке групе Либерала у Горњем дому парламента. Министар иностраних послова је био у два наврата, од 1892 до 1895, у Гледстоновој влади и од 1905. до 1916. Познат је као министар иностраних послова са најдужим непрекидним стажом у историји британског парламентаризма. Влада Велике Британије га је 1919. послала у специјалну мисију у САД како би убедио америчку владу да приступи Лиги народа. После пензионисања написао је више дела од којих су најпознатија: *Memoirs-Twenty Five Years 1892-1916*, Лондон, 1925. и *The Charm of Birds*, Лондон, 1927. која је постала најпродаванија књига у Великој Британији. Умро је 7. марта 1933.

² Архив Србије, Министарство иностраних дела Србије, Политичко одељење 1908, Фасцикла IX, Досије - II, Поверљиво број 344, Антонијевић-Милићевићу, 13/26. II 1908. (у даљем тексту АС, МИДС, ПО, Ф-, Д-, Пов. бр.)

прихватила (одбијање је правдано финансијским потешкоћама у његовом спровођењу, као и због нереалног повећања међународних жандармеријских трупа, односно смањења броја турских трупа у три вилајета), Велика Британија је била принуђена да план ревидира.³ Тако измењени план, а посебно онај део који се односи на одустајање од смањења турских трупа у Македонији које би замениле међународне снаге, постао је основа руског плана о Македонији који је презентован крајем марта 1908. Иначе, измењени план Греја и руски план представљали су основу разговора министра Извољског и посланика Артура Николсона у Петрограду, када је утврђена заједничка платформа за разговоре руског цара и енглеског краља у Ревалу јуна 1908.

Сматрамо да ће пре бити да је ово одбијање првобитног плана британског министра спољних послова условљено покушајем великих сила да онемогуће британску иницијативу на међународном плану, односно спрече рушење руско-аустријског договора око Балкана по питању одржавања статуса кво - својеврсне равнотеже интереса ове две силе, у случају британског мешања односно успеха овог реформског плана. Иначе, овај концизан и конкретан предлог реформи, сачињен у четири тачке, био је један у низу пројеката европских дипломата и Порте с почетка XX века који су предлагани и доношени у циљу побољшавања положаја тамошњег хришћанског становништва.⁴ Нажалост, ниједан од

³ G. P. Gooch H. Temperley, *British Documents on the Origins of the War, 1898-1914*, volume V, London 1928, N° 187, Extract from Annual Report for Turkey for the Year 1908, February 22, 1909, 231. (у даљем тексту В. Д.)

⁴ Прво је Порта 12. децембра 1902. године издала инструкције о реформама јавне управе, правосуђа, школства и јавних радова у европским вилајетима. Међутим, ове турске реформе су више биле декларативне природе. Предвиђале су пријем хришћана у жандармерију и полицију, отварање основних школа у вилајетима и местима где их није било као и основних и мешовитих средњих школа у средиштима санцака и вилајета. С обзиром на то да децембарска Ирада није смирила ситуацију, руски и аустроугарски министри спољних послова су 21. фебруара 1903. предложили тзв. Фебруарски Меморандум о реформама на подручју румелијских вилајета, што је био први случај да су три вилајета (Битољски, Солунски и Косовски) издвојени као једна целина под контролом Аустрије и Русије. Порти се сугерисало да допуни децембарски програм реформи. Предлагала се амнестија свих политичких осуђеника, укидање кулука. И овај Меморандум је пропао, а стање у европским деловима Турске се и даље драматично погоршавало. Незадовољство је кулминирало избијањем устанка 2. августа 1903. у Битољском вилајету (тзв. Крушевска република). Међутим, побуна је брзо скршена, а устаници и тамошњи народ сурово кажњени. Приликом

њих није никада истински заживео, што због неспремности турских власти да их искрено и делотворно примени, затим због свеопште слабости турског државног и административно-управног система, као и потајног ривалитета великих сила којима суштински у том тренутку није одговарало коначно решавање Македонског питања, јер су страховале да би у противном изгубиле своје интересе на том простору. Реформе не само да нису олакшале живот хришћана већ се ситуација на терену непрестано погоршавала. Жалосни биланс реформи огледао се кроз свакодневне притиске, насиља, рањавања, убиства, пљачке и паљевине имовине који су нарочито интензивирани после 1904. године.

Међутим, предлог британског министра спољних послова за Македонију наишао је на велики публицитет у енглеској штампи. У листу *The Westminster Gazette*⁵ 27. фебруара 1908. поводом изјаве Греја о положају Македоније и предложених реформи објављен је текст британског професора Џорџа Фредерика Абота,⁶ доброг познаваоца прилика у Македонији *Македонско питање (Macedonian Question)* у коме се подржавао његов предлог реформи. Професор Абот је био мишљења да

сусрета руског и аустријског цара Николаја II и Франца Јозефа 24. октобра 1903. у Мирцштегу усвојен је нови трећи програм реформи у девет тачака. Главни елементи програма предвиђали су спречавање даљег терора над хришћанима и њихово укључивање у политичке институције Турске. Порта се обавезивала да у администрацију и судство обавезно укључи хришћане, надокнади штету која им је нанета приликом гушења устанка, изгради им нове куће и ослободи их једногодишњег пореза. Контролу над реализацијом реформи требало је да врше генерални инспектори и цивилни агенти Аустрије и Русије.

⁵ *The Westminster Gazette*. Лондонски вечерњи лист који је покренут 1893. од стране *Sir George Newses*. Разликовао се од осталих листова по томе што је штампан на зеленој новинској хартији. Године 1908. га је купио синдикат либералне партије и био је једно од највећих упоришта либерала. На челу листа се до 1905. налазио *Sir Alfred Mond*, а три године касније једини власник је постао *lord Cowdrey*. Као вечерњи лист је преживео до 5. новембра 1921. да би два дана касније почео да излази као јутарњи лист.

⁶ *Џорџ Фредерик Абот (George Frederick Abbott)*. Образовао се на *Emmanuel College, Cambridge*. Током 1900. је послат од стране *Cambridge University* у Македонију да проучи фолклор, традицију и обичаје тамошњег становништва. До 1903. је био специјални извештач из северозападне Европе за неколико лондонских листова. Заједно са принцом од Велса је 1905. боравио у Индији. Објавио је велики број студија о Блакану и Турској од којих су најзначајније: *Songs of Modern Greece* (1900), *The Tale of a Tour in Macedonia* (1903), *Through India with the Prince* (1906), *Greece in Evolution* (1909), *Turkey in Transition* (1909), *The Holy War in Tripoli* (1912).

обавезно треба узети у обзир и погледе малих балканских народа у вези са будућим положајем Македоније. По њему сложеност македонског питања условљена је антагонизмима различитих народа, и анархија у том подручју ће се наставити све дотле док бугарска, српска и грчка народност не буду уверене да ће њихова права у Македонији бити обезбеђена. Зато је пледирао да се први корак за стварно побољшање ситуације предузме најпре у Софији, Београду и Атини, а не у Цариграду. Мислио је да је дошло време да се предузму смишљеније и праведније мере у циљу намирања свих ривалских амбиција три балканска народа. Та политика би морала да се заснива на гледишту да и Срби и Грци имају исто толико права да заштите своје народне интересе у Македонији колико и Бугари, као и да се напори усмере на помирење сва три народа на основу међусобних уступака. У том смислу предложио је Балканском комитету да саветује својим бугарским штићеницима умереност у погледу Македоније. Све док три народности буду биле на ратној нози у Македонији се не може очекивати никакво добро.⁷

Претходно, професор Абот је у часопису *Outlook* 11. јануара 1908. објавио текст под насловом *Македонски проблем* у коме се осврнуо на национални састав становништва Македоније, деловање револуционарних банди и оштро критиковао реформску акцију великих сила. Описујући састав становништа Македоније Џорџ Абот напомиње да тамо живи мухамеданско становништво које се већином састоји од хришћанских потомака, али је оно у суштини турско становништво, које је представљало владајућу класу. У Македонији живе и разне потчињене народности (Бугари, Срби, Грци) од којих свака тражи већи или мањи део турског наследства. Али ниједна од њих се не слаже са оном другом у напору да се подела тог наследства и практично изврши. Свака од ових народности врши пропаганду у своју корист. Указујући на деловање бугарских, српских и грчких револуционарних чета упозорио је да те банде подједнако добијају импулс из Бугарске, Србије и Грчке, али њихова акција у Македонији би била немогућа кад оне не би уживале симпатије македонског становништва. Ови покрети из суседних земаља су успели да у пропаганди истакну патње народа и жељу за ослобођењем. Аутор наглашава да су посебно снажну пропаганду у Македонији вршили Бугари.

Абот је жестоко критиковао неуспешну реформску акцију великих сила, оптужујући их да су учиниле бескрајно мало за повратак реда у Македонији. Када би Аустрија и Русија биле вољне да се одрекну својих себичних амбиција у турском царству Порта би се за двадесет четири сата

⁷ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX, Д-II, Пов. бр. 343, М. Милићевић-Н. Пашићу, 15. II 1908.

натерала да потпише реформе које би јој се издиктирале. По британском професору истина је да мир у Македонији не желе ни Русија ни Аустрија. У њиховом интересу је да држе Турску слабу и растројену. Део одговорности припада и Порти, јер је очигледно да је у интересу султана да омета колико може извршење сваког плана великих сила. Једина нада да се реши проблем је у узајамном споразуму три балканске државе. Када би се оне договориле о разграничењу својих утицајних сфера онда би престало њихово трвење у Македонији. Њиховом сарадњом натерала би се и Порта и велике силе да радикално побољшају стање у Македонији.⁸

Угледни *The Daily Telegraph* је 11. марта 1908. године, донео текст под насловом *Балканско ишишање. Предлози Сер Едварда Греја (Balkan Question. Sir E. Grey, Proposals)*. Поред тога што је читаоце листа детаљно упознао са конкретним предлозима Греја, аутор чланка је изнео мишљење да ће се са овим предлогом сложити Русија, али да ће се Грчка и Србија оштро противити јер ће сматрати да се њиме у привилегован положај ставља Бугарска.⁹ Уредништво листа *Morning Post-a* је 17. марта објавило уводни чланак такође посвећен предлогу Едварда Греја за извођење реформи у Македонији у коме се тврдило да „ако силе прихвате тај предлог то ће значити да ће тамо доћи до стварног побољшавања ситуације.“ Аутор је тврдио да је сасвим јасно да све док Македонијом буде управљала Порта неће бити прогреса у том подручју. По новинару, предлог Греја је био јасан и разумљив, али дипломатски притисак на Порту неће бити довољан уколико не уследи конкретна акција¹⁰

План Едварда Греја о статусу Македоније наишао је на различити пријем и код балканских држава. Србија је помно пратила сва дешавања у вези с британским предлозима мера за побољшавање стања у Македонији. Још средином децембра 1907. године, посланик Милићевић се сусрео са Чарлсом Хардингом, сталним подсекретаром за државне послове који му је потврдио да је у Цариграду одржана седница амбасадора великих сила и да је на њој постигнут споразум о предлогу судских реформи. Милићевић је јавио у Београд да је међу великим силама постојала велика несагласност и да је посебно Немачка задавала тешкоће бранећи Порту из својих личних интереса. Такво понашање Немачке потврђивале су и изјаве Бернарда фон Билова, немачког

⁸ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф- IX, Д - II, Пов. бр. 344, Милићевић-Пашићу, 13. II 1908.

⁹ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-V, Д-IV, Пов. бр. 3528, М. Милићевић-МИД-у, 14. III 1908, *The Daily Telegraph*, *Balkan Question*. Sir E. Grey, *Proposals*, March 11, 1908.

¹⁰ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-V, Д-IV, Пов. бр. 3528, Милићевић-МИД-у, 14. III 1908, *Morning Post*, March 17, 1903.

канцелара у тамошњем парламенту. Милићевић је изнео и да се Енглеска залагала да судска контрола буде обезбеђена за све европске силе односно да судски инспектори своје извештаје предају европској финансијској комисији. Пренео је и Хардингову бојазан да ће бити још доста потешкоћа до коначног прихватања судских реформи.¹¹

У новом сусрету са Хардингом до кога је дошло 17. јануара 1908. године, значи непосредно пре усвајања британског плана у парламенту, Милићевић је тражио објашњење у вези са нотом коју је британска влада упутила великим силама, а у којој се предлагало ефикасније деловање жандармерије у реформским вилајетима. Хардинг га је известио да је предлог подразумевао већу мобилност жандармерије и бољу координацију између појединих жандармеријских сектора јер је циљ био да се успешније одржи безбедност и сузбије деловање чета. Изразио је уверење да би у случају да жандармерија добије већа овлашћења она за кратко време успела да паралише деловање чета и обезбеди мир и ред. Међутим, није био сигуран да ће то прихватити друге силе, иако је веровао да би само одлучније мере, које је предлагала енглеска влада, довеле до пацификације и поправљања стања. Државни подсекретар је сматрао да таква нота његове владе може да буде корисна за све балканске земље и да Велика Британија нема себичних интереса. У поверењу је изнео мишљење да се овим предлозима противи Аустрија, а да такав став диригује Немачка.¹² Милићевић ће и наредних недеља врло активно пратити све напоре британске владе и министра Греја око усвајања нових предлога којим би се осигурао ред и мир у Македонији. Писао је о току дебате по том питању у британском парламенту, одбијању влада Аустрије и Русије да прихвате предлог, о неодређеном одговору италијанске владе, о намери Греја да истраје на свом предлогу.¹³ Коначно, када је предлог усвојен за Србију је он био неприхватљив и такво мишљење је Милићевић саопштио Хардингу 31. марта 1908. године, истичући да је са српског становишта неприхватљив предлог о аутономији Македоније и именовану генералног гувернера без гаранција за самостално развијање и права појединих народности.¹⁴ И док је за Србију, Грчку и Турску био неприхватљив, позитивно је одјекнуо у Бугарској где су га 27. марта 1908. године у Софији, чланови свих македонских друштава одушевљено подржали.

¹¹ АС, МИДС, ПО, 1907, Ф-IV, Д-VII, Пов. бр. 1833, Милићевић-Пашићу, 26. XI 1907.

¹² АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX, Д-II, Пов. бр. 49, Милићевић-Пашићу, 4. I 1908.

¹³ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX, Д-II, Пов. бр. 141, 143, 144, 146, 164, 214, 234, М. Милићевић- Пашићу, 18. I, 19. I, 20. I, 24. I, 2. II 1908.

¹⁴ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX, Д-IV, Пов. бр. 617, М. Милићевић-Пашићу, 18. III 1908.

Британски предлог о жандармерији, као и друге мере из плана Едварда Греја, нису прихватиле остале велике силе: Аустрија, Немачка и Русија. Греј је на ово одбијање реаговао опширним писмом које је упутио министрима спољних послова великих сила. У њему се изражавало жаљење и разочарење због одбијања његовог плана. Сматрао је да финансијске тешкоће на које указују велике силе нису нерешиве, јер ако би се турске јединице ослободиле задатка угушења чета то би значило знатно смањење њиховог броја. Био је уверен да би и Турска прихватила енглеске предлоге, ако би велике силе одлучно деловале код Порте да их прихвати, али је признао да ће се реформе тешко извести ако нема сагласности и свесрдне сарадње великих сила. Истакао је да Велика Британија не жели разбијање европског концерна, а био је уједно свестан да би покушај решења Македонског питања које би поделило велике силе значио отварање турског питања, а оно би представљало опасност по европски мир. Греј је даље констатовао да је ситуација у Македонији тако озбиљна да је потребна брза и ефикасна акција. Чекање погодног момента би значило продужење стања анархије. Истакао је да су се недела турских трупа ипак знатно смањила због присуства европских официра и стварања жандармерије. Прикупљање прихода и његово трошење је знатно поправило постојање финансијске комисије. Али су се појавила друга зла. Дошло је до расправе између различитих народности о активности оружаних чета учиниле су животе и имања у Македонији несигурним. Обнављање мандата цивилних агената и чланова финансијске комисије из предложене судске реформе означило би поправку турске администрације.

Истакао је и да интересовање Енглеске за Македонско питање није условљено њеним интересом и политичким мотивима већ жељом да са себе скине одговорност коју има према одредбама Берлинског уговора. Ситуација није безнадежна, али се не може решавати полумерама. Постављење једног гувернера који би био турски поданик и коме би биле одрешене руке значило би да би се Македонија за кратко време очистила од чета и умирила. Насиља би ишчезла, а реформе би напредовале. Његову би плату гарантовале силе и за њу би се отворио кредит у македонском буџету. Ако се то оствари, силе треба да гарантују целокупност и спољњу сигурност тог дела султанових покрајина докле год буде трајала та погодба. Истовремено морало би се непрекидно вршити притисак на Софију, Београд и Атину да зауставе прелаз чета преко границе, као и да се угуши њихова активност у Македонији. Ако силе нису спремне да прихвате енглеске предлоге или предложе њихову

допуну онда треба да изјаве да су немоћне да било шта ураде и да је концерт као инструмент за обезбеђење реформи престао да постоји.¹⁵

Енглеска страна није одустајала од својих захтева уверена да ће повећање и већа мобилност жандармерије довести до пацификације, али је била спремна да неке своје предлоге ревидира. У том смислу охрабрење је представљао руски план за Македонију који је за основу узимао енглески план реформи, а који је руска влада 31. марта 1908. године изнела у јавност. Што се тиче британског предлога о смањењу турске војске, енглеска влада га је ревидирала. У том смислу Едвард Греј је предузео нову иницијативу и 4. априла упутио нови Меморандум руском, аустријском, француском и немачком посланику. У њему се износио одговор на руски предлог о реформама који је саопштен 31. марта. Британска влада је са задовољством констатовала да се руска влада слагала о хитности увођења енергичнијих реформи и о моралној одговорности великих сила да се озбиљно позабаве тим проблемом. Међутим, изражавало се жаљење што је руска влада сматрала да је немогуће да дође до дискусије о смањењу турских трупа и о питању колективне гаранције. Подржан је став руске владе која је прихватила енглески предлог да дође до повећања власти жандармерије. Велика Британија се слагала с руским предлогом да генерал коме се повери реорганизација жандармерије треба да има право учешћа у решавању финансијске комисије по административним питањима. Енглеска влада се слагала с предлогом руске владе да се на предлог жандармерије именује извештајни број сеоских чувара који ће бити под врховним надзором и контролом жандармерије. Међутим, став Лондона је био да ти чувари треба да буду плаћени, а то ће оптеретити буџет. Да би се то предупредило, предлагало се смањење турских трупа, као и да генерални инспектор и комисија добију власт да из македонских прихода задрже део новца за цивилне потребе, а да остатак предају Порти за војне потребе.

Поздрављало се и руско прихватање британског предлога да се постави један отомански генерални гувернер са административном влашћу, који би имао овлашћења да одобрава буџет без обзира на Порту, а на располагању би имао и извештајни број мобилних трупа како би их употребио против чета. У Меморандуму се износила и енглеска спремност да прихвати руски предлог да се дотадашња права цивилних агената прошире и на делегате због ефикасније контроле над општом

¹⁵ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX, Д-IV, Пов. бр. 616, Милићевић-Пашићу, 17. III 1908.

администрацијом.¹⁶ Занимљиво је да је након тога дошло до преговора енглеске и руске владе у Петрограду између Извољског и Артура Николсона о обостраним предлозима за реформе.¹⁷ Милићевић је на основу проверених информација јавио да је руска влада пристала на финансијски предлог Енглеске као и да пољски чувари буду на терету општег македонског буџета и да су се сагласили о трајању мандата главног инспектора на седам година.¹⁸ Ови преговори су омогућили стварање платформе за разговоре на највишем нивоу између руског и британског суверена до кога је је дошло јуна исте године у Ревалу.

Иначе, маја 1908. разочаран хаосом у Турској, Едвард Греј је Абдул Хамид Беју, турском отправнику послова у Лондону, поручио да све док Турска буде имала неспособну и недостојну владу, његова земља неће моћи ништа да учини да јој помогне. Греј је том приликом поновио своје раније ставове око Македоније, напомињући да нема ништа против Турске, али да Порта није показала жељу да унапреди односе са Лондоном. Турска није исказала вољу да унапреди цивилну администрацију у своја три европска вилајета. По мишљењу Греја, једино су Турци могли да зауставе злочине банди што би омогућило стварно побољшавање општих прилика у Македонији.¹⁹ Међутим, када је избила младотурска револуција, Едвард Греј је наивно поверовао да је наступила нова фаза која ће турској држави донети преко потребне реформе и означити бољитак за хришћане, односно да ће „македонско питање као и друга питања сличне природе у потпуности нестати.“²⁰ У том смислу поручио је

¹⁶ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX, Д-V, Пов. бр. 665, Милићевић-Пашићу, 29. III 1908.

¹⁷ *Николсон Артур (Nicolson Sir Arthur)*. Рођен је 19. септембра 1849. Похађао је *Rugby* и *Brasenose College, Oxford*. У службу Форин офиса ступио је 1870. Од 1872. до 1874. обављао је дужност трећег секретара Ерла Гренвила, министра спољних послова. Фебруара исте године постаје трећи секретар британске амбасаде у Берлину, а од 1876. до 1878. је други секретар британске амбасаде у Пекингу. Током 1878. и 1879. био је на дипломатској служби у Берлину и Цариграду. У Атини је био отправник послова од 1884 до 1885. када прелази у Техеран на дужност отправника послова и тамо остаје до 1888. Октобра те године наименован је та генералног конзула амбасаде у Будимпешти где је остао све до 1893. када прелази у Цариград где борави до фебруара наредне године и обавља функцију отправника послова. Током 1894-1895. је генерални конзул у Софији, а затим прелази у Тангер као амбасадор. Од 1905. до 1906. је амбасадор у Шпанији. Посланик у Русији био је од 1906. до 1910. Дужност сталног државног подсекретара за спољне послове обављао је од 1910. до 1916.

¹⁸ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX, Д-VI, Пов. бр. 807, Милићевић-Пашићу, 21. IV 1908.

¹⁹ B. D, vol. V, N° 197, Grey to Barclay, May 26, 1908, 248.

²⁰ F. Schevill, *The Balkan Peninsula and the Near East. A History from the Earliest Times to the Present Day*, London 1922, 452.

новом британском амбасадору у Цариграду Сир Џералду Лотеру да смо „спремни да помогнемо бољим елементима у Турској“.

Обрадован променама у Цариграду, Греј је свој оптимизам и спремност да побољша односе са новим властима изнео у писму које је 31. јула 1908. године упутио Сир Џералду Лотеру, британском амбасадору у Цариграду. Истакао је да је његова влада вољна да охрабри и помогне Турску у случају да стварно измени своју политику и установи Устав. У том смислу поручио је Лотеру „спремни смо да помогнемо бољим елементима у Турској“ и изразио симпатије и охрабрење када се оствари реформни покрет. Међутим, упозорио је да то неће аутоматски значити и њену заштиту од стране Лондона.²¹ Према томе, избијањем младотурске револуције Велика Британија је почела поново да води протурску политику.²² У својим мемоарима Греј је признао да су на прву вест о младотурској револуцији у Великој Британији били радосни и наклоњени тој промени. За тренутак се помислило да је нестала мржња између Турака и осталих нација. Он лично је изражавао симпатије према новом режиму и сматрао је да нови режим доноси нове шансе. Међутим, признао је да и није обраћао пажњу на упозорење да нема разлике између Старотурака и Младотурака.²³

Руско прихватање одређених мера из пакета реформи Едварда Греја до кога је дошло крајем марта 1908. године означио је још један нови почетак у англо-руском приближавању и то по македонском и балканским питањима, а који је свој врхунац достигао састанком двојице владара у Ревалу, 9. и 10. јуна 1908. године. Први знаци промена су се манифестовали у писању руске штампе и захтевима јавног мњења да се напусти савезништво са Аустријом која је споразум са Петроградом око Македоније користила за остваривање својих интереса. Извештавајући о новим струјањима из Русије, Артур Николсон је приметио да и званични кругови желе да се убрза извођење реформи у Македонији и осигурају и заштите интереси словенског становништва и да се тражи ослонац у оним силама које то такође желе, а то су Велика Британија и Француска.²⁴ Иначе, обе стране су много очекивале од сусрета руског и британског суверена. Русија је на њега гледала са огромним надама, а Енглеска га је сматрала основом и за почетак једног новог пријатељства. Владало је уверење да ће тај сусрет

²¹ B. D, vol. V, N° 204, Grey to Lowther, July 31, 1908, 263-264.

²² P. P. Graves, Briton and Turk, London 1942, 104.

²³ Viscount Grey of Fallodon, Twenty Five Years 1892-1916, vol. I, London 1925, 194-195.

²⁴ B. D, vol. V, N° 188, Nicolson to Grey, March 2, 1908, 232.

бити кључ за решавање неких спорних питања како на Балкану тако и на Блиском и Средњем истоку.²⁵

Поред разговора Николаја II и Едварда VII, енглески краљ је у Ревалу имао сусрете и са Столипином, руским председником владе и Александром Извољским, а руски цар је примио Чарлса Хардинга. У свим тим сусретима незаобилазна тема је била македонско питање. Нарочито опширно су о томе разговарали Хардинг и Извољски. Руски министар је потврдио снажну одређеност своје земље за реформе и изразио симпатије према плану Едварда Греја, али је и упозорио на проблеме које његова земља има у односу са Немачком због Македоније. Изразио је и очекивање да ће сусрет у Ревалу означити потпуно споразумевање Русије и Велике Британије и у погледу македонских реформи. У Ревалу су двојица министара разматрала нека спорна питања и то у вези са ингеренцијама генералног инспектора да именује званичнике у три македонска вилајета као и око могућности да страни официри у оквиру жандармерије, а у сарадњи са турским трупама, раде на обуздавању деловања устаничких банди.

Током самита британског краља Едварда и руског цара Николаја II у Ревалу, британска страна је предложила ново решење за Македонију које је подразумевало да та област добије аутономну административну управу. Такође, је и презентован детаљан план о њеној пацификацији што је прихваћено од стране Руса.²⁶ Избијање младотурске револуције спречило је међутим реализовање тога пројекта.²⁷ Осим тога, споразум у Ревалу наишао је и на противљење Аустро-Угарске и Немачке јер су оне преко Македоније намеравале да прошире свој утицај на Егејско море.²⁸ Позитивне оцене о сусрету у Ревалу изнеле су и руска и енглеска страна. Тако је Извољски оценио да је сусрет био прилика за афирмацију и јачање споразумевања две земље до кога је дошло још 1907. године по разним питањима па и по македонском. О сусрету у Ревалу и његовим резултатима српску владу је опширно обавестио Димитрије Поповић,²⁹

²⁵ B. D, vol. V, N° 194, Harding to Nicolson, April 13, 1908, 236.

²⁶ B. D, vol. V, N° 195, Secret, Visit to the Emperor of Russia at Reval in June 1908, 237-246.

²⁷ X. Андонов Пољански, Велика Британија и Македонија, Годишен зборник 5-6 (31-32), Скопје 1979-1980, 49, Исти, Ситуацијата во Македонија по Илинденското востание и Мирцешките реформи, Годишен зборник 8, Скопје 1955, 33.

²⁸ M. S. Anderson, The Eastern Question 1774-1923. A Study in International Relations, London 1966, 273.

²⁹ Поповић Димитрије. Рођен је 21. јануара 1866. у Београду. Завршио је историју на београдској Великој школи. У дипломатску службу је ступио 1889. Био је секретар

посланик у Петрограду. Поповић између осталог напомиње да је у погледу македонског питања постигнут договор између две владе који ће послужити као основа за један општи споразум између сила које су заинтересоване за реформску акцију у Македонији.³⁰ На основу свега изнетог можемо закључити да је Ревалски сусрет означио потврду пријатељства две велике силе које је започето 1907. године а које је своју политичку примену доживело на македонском питању и међусобној сагласности око нужности радикалније промене стања, а то је значило да је у британској званичној политици преовладало гледиште о нужности да та провинција добије аутономну администрацију. Реформски пакет Едварда Греја био је само први корак у том правцу. Иначе, овај пројекат који је био зачуђујуће конкретан за разлику од ранијих, представљао је по нашем мишљењу, својеврсни покушај тријумфалног повратка британске политике на балканску и међународну позорницу, покушај да обелодањавањем једне озбиљне дипломатске иницијативе ојача своју позицију на светској сцени. Такође, на овај начин британска влада је намеравала да коначно уклони руско-аустријско сагласје око Македоније, односно Балкана. И поред великог противљења аустро-немачког блока, британско интересовање за Македонију настављено је и наредних година, а посебно током закључења балканских савеза и у жеку балканских ратова.

посланства у Паризу, Бечу, Петрограду, Софији, Цариграду и у конзулатима у Пешту и Трсту. Обављао је дужност начелника МИД-а од 1904. до 1907. био је посланик у Петрограду од 1907. до 1914.

³⁰ АЈ, Фонд Јован Јовановић Пижон, 80-6-34.

Aleksandar Rastović

**EDWARD GREY'S REFORM PACKAGE FROM 1908
CONCERNING MACEDONIA
(Summary)**

Edward Grey's reform proposition concerning Macedonia, dating from February 1908, was composed of four parts and represented the attempt of the great re-emergence of the English politics on the Balkans as well as on the international political scene. The package of measures presented before the British Parliament representatives has not been uniformly welcome in the European capitals and in the Balkans. Berlin, Vienna, Petrograd and Rome, the main European centers of those days, refused to accept the plan, justifying their decision by the financial difficulties, i.e. the impossibility for the bigger contingents of the international police forces, consequently empowered by a greater authority, to implement a peace process in Macedonia, instead of the reduced Turkish troops. In essence, this was more likely due to the fact that Vienna and Petrograd did not find the unexpected British implication in the Balkan affairs convenient at that very moment, since it violated their conception of the maintaining the status quo position, that is, the balance of the forces in that area. The plan has not been accepted in Belgrade neither, contrary to Sofia, where it has been fully embraced. Grey was ready to revise the plan, having realized that the it was doomed to failure, in its presented form, without the overall accord reached by the Great Forces. The key change the British government integrated in the revised text was to abandon the idea of decreasing the number of Turkish troops in Macedonia. On the other hand, the Russian diplomacy proposed the package of measures at the end of March 1908, which was basically founded on the English plan, especially on the part concerning the increased authority of the police forces. This partly modified Grey's plan and the Russian one, having contained the majority of the precepts of the original plan designed by the head of the Foreign Office, served as the basis for the negotiations held between Izvol'ski and Nicholson in Petrograd, who prepared the platform for the Russo-British talks that were to be held at Reval, on the basis of the two forementioned plans. At the time being, the agreement over the joint project on the necessity of implementing pacification process in Macedonia was reached, but also on the need for that region to gain its autonomous administration authority. Nevertheless, the occurrence of the Young Turk Revolution prevented the realization of the joint plan. This encounter has turned a new page in the mutual relationships and reinforced the accord reached on the issues concerning Macedonia. Edward Grey's plan represented only the first step made in that direction.

Keywords: Reforms, Macedonia, Great Britain, Austria, Russia, Edward Grey.